

Uluslararası İlke ve Standartlar Bağlamında Engelli Hakları^(*)

Disability Rights in the Context of International Principles and Standards

Prof. Dr. Nuray GÖKÇEK KARACA^(**)

Öz

Dünya nüfusunun görülmemiş hızla yaşlanması ve kronik hastalıklardaki artış engelli sayısını gün geçtikçe artırmaktadır. Bu nedenle günümüzde engellilerin toplumsal yaşama katılımının önündeki engellerin kaldırılması ve sahip oldukları potansiyelin ortaya çıkarılması toplumsal uyumları açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle engelliler geçmişte hiç olmadığı kadar yaşadıkları ekonomik, sosyal ve sağlık sorunlarının giderilmesi bağlamında sosyal politikaların odağı haline gelmiş ve sahip oldukları haklar hem uluslararası hem ulusal düzenlemelerle güvence altına alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, hiç kuşkusuz Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ve Dünya Tabipler Birliği çok sayıda uluslararası kuruluş tarafından engellilere yönelik sosyal yaşam, sağlık, sosyal güvenlik, eğitim, istihdam, erişilebilirlik, bakım ve rehabilitasyon ve mali kolaylıklar konularında hükümler ihtiva eden düzenlemeler yapılmıştır. Uluslararası ilke ve standartlar çerçevesinde oluşan engelli hak, yetki ve korumalarının engellilere yönelik Türk mevzuatı incelendiğinde büyük oranda tanındığı görülmektedir. Bununla birlikte hem uluslararası hem de ulusal düzeyde yapılan engelli haklarını güvence altına alan düzenlemeler dağınık halde bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, engellilere yönelik dağınık halde bulunan mevzuatın bir araya getirilerek konular açısından bir arada ve topluca değerlendirilmesi, engelli haklarının korunması için gerekli yükümlülüklerin daha belirgin hale getirilerek kamusal farkındalık ve bilinç oluşturulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmada, uluslararası ilke ve standartlar bağlamında engellilerin sahip oldukları haklar ile bu haklara dayalı uygulamalar ulusal yasal dayanakları ve uygulamaları bağlamında ayrıntılı inceleme konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Engelli, Engelli Mevzuatı, Engelli Hakları.

(*) Makalenin editörlüğe gönderildiği tarih: 26.07.2019. Birinci hakeme sevk tarihi: 31.07.2019. Raporun birinci hakemden dönüş tarihi: 06.08.2019. İkinci hakeme sevk tarihi: 31.07.2019. Raporun ikinci hakemden dönüş tarihi: 10.08.2019.

(**) Anadolu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,
E-Posta: ngokcek@andolu.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-3493-8446>.

Abstract

The unprecedented rapid aging of the world's population and the increase in chronic diseases increase the number of people with disabilities day by day. For this reason, the removal of the barriers to the participation of disabled people in social life and revealing their potential is important for their social integration. For this reason, disabled people have become the focus of social policies in terms of eliminating the economic, social and health problems they have experienced as never before in the past and their rights are tried to be secured by both international and national regulations. Within this framework, undoubtedly, international organizations such as the United Nations (UN), the Council of Europe, the European Union (EU), the International Labor Organization (ILO) and the World Medical Association have made regulations on social life, health, social security, education, employment, accessibility, care and rehabilitation and financial facilities for the disabled. It is seen that the rights, powers and protections of disabled people, which are formed within the framework of international principles and standards, are widely recognized when the Turkish legislation for disabled people is examined. However, both international and national regulations on the rights of persons with disabilities are scattered. The aim of this study is to bring together the scattered legislation for the disabled and to evaluate them collectively in terms of issues, to create public awareness and consciousness by making the necessary obligations for the protection of the rights of persons with disabilities more apparent. In this study, rights of persons with disabilities with rights and practices based on these rights have been examined in detail in the context of national legal basis and practices.

Keywords

Disability, Disability Legislation, Disability Rights.

1. GİRİŞ

İnsan hakları, her insanın doğuştan kişiliğine bağlı vazgeçilmez ve devredilmez haklardır. Her insan, insan olma bakımından eşit değere sahiptir. Bu ilke gereği, insanca yaşama hakkına sahip olmak açısından insanlar arasında ayırım yapılamaz. Ancak yaşamlarını başkalarının desteği olmaksızın sürdürme konusunda zorlanan engellilerin yaşam kalitesi ve yaşamdan beklentilerinin sağlık bireylerden farklı olduğu dikkate alındığında, sosyal uyumları açısından durumlarına özgü bakım hakkı, rehabilitasyon hakkı, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanma hakkı gibi bazı özel haklara sahip olmaları gerektiği gerçeği göz ardı edilmemelidir.¹ Bu bağlamda, engelli bireylerin yaşamın her alanına eşit katılımlarının sağlanması, bağımlı olmadan yaşama olanaklarına kavuşturulması konusunda yapılan uluslararası düzenlemeler çerçevesinde hemen hemen tüm çağdaş ülkelerin önemli yükümlülükler üstlendiği ve bu ülkelerde engelli bireylerin haklarının yasal düzenlemelerle güvence altına alındığı görülmektedir.

¹ Sayar, Ö., Özbulut, M. ve Küçükkaraca, N. (2008). Özürlülerle Toplumsal Bütünleşmeye Bir Adım. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları, s. 23

Çağdaş ülkelere benzer şekilde ülkemizde de doğrudan ve dolaylı bir şekilde engelli bireylerin haklarını güvence altına alan düzenlemeler mevcuttur. Ancak uluslararası düzeyde olduğu gibi ulusal düzeyde yapılan engelli haklarını güvence altına alan bu düzenlemelerde bir dağınıklık söz konusudur. Bu çalışmanın amacı, engellilere yönelik dağınık halde bulunan mevzuatın bir araya getirilerek konular açısından bir arada ve topluca değerlendirilmesi, engelli haklarının korunması için gerekli yükümlülüklerin daha belirgin hale getirilerek kamusal farkındalık ve bilinç oluşturulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmada, öncelikle literatürde sıklıkla başka kavramlarla da ifade edilebilen engelli kavramı ve engellilik türleri ile engelli nüfusun önemine vurgu yapmak adına Dünya’da ve Türkiye’de engelli nüfus hakkında bilgi verilecek, ardından engellilerin korunmasının hukuki dayanakları uluslararası ve ulusal düzenlemeler çerçevesinde sistematik bir yaklaşımla inceleme konusu yapılacaktır.

2. ENGELLİ KAVRAMI VE ENGELLİ NÜFUSUN ÖNEMİ

Engel, bireyin yetersizliği nedeniyle toplumun beklentilerine yanıt verememesi sonucunda fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşimde sınırlılık ya da sorun yaşaması durumudur. Yetersizliği olan bireye gerekli bilgi ve beceriler kazandırıldığında, sosyal ve gerektiğinde fiziksel çevrede bazı değişikliklere gidildiğinde, yetersizliğin engel durumuna dönüşmesi önlenebilir. Örneğin bir kolunu kaybeden bir çocuk protez kullanmayı öğrendiğinde, sorun yaşamadan işlevlerini yerine getirdiğinde, en azından etkileşimde bulunduğu fiziksel çevre açısından engelli değildir.² Engellilik; bedensel, akli ve ruhsal yapıdaki bozulmalar sonucu doğal yaşama yetilerinin kısıtlanması ya da bu yetilerden tamamen yoksun kalınması durumudur. Engelli ise engellilik durumuna maruz kalan kişidir.

Engellilere yönelik literatür ve mevzuat incelendiğinde, engelli kavramı yerine yaygın olarak özel gereksinimli birey ve özürlü kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlardan özel gereksinimli birey, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinin 4. maddesinde tanımlanmıştır. Söz konusu madde hükmüne göre özel gereksinimli birey, “çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey”dir. Bu tanıma göre özel

² Akçamete, A. G. (2009). Özel Eğitime Başlangıç (Ed. A. G. Akçamete). Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ile Özel Eğitim, Ankara: Kök Yayıncılık, s. 29-74; Eripek, S. (2008). Okulöncesi Dönemde Özel Eğitim. Özel Eğitim (Ed. S. Eripek), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 1-19; Özen, A. (2012). Özel Gereksinimli Bireyler. Özel Gereksinimli Bireyler ve Bakım Hizmetleri (Ed. E. Tekin İftar). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Ya. No: 2530, Açıköğretim Fakültesi Ya. No: 1501, s. 4.

gereksinimli birey, öğrenme ve/veya davranış sorunları gösteren bireyleri, bedensel ya da duygusal yetersizliği olan bireyleri olduğu kadar zihinsel olarak üstün ya da özel yetenekli bireyleri de kapsamaktadır. Özel yetenekli birey ise, “yaşıtlarına göre daha hızlı öğrenen, yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren birey” olarak tanımlanmıştır (mad. 4/u). Yapılan açıklamalardan da anlaşılabilir üzere, özel gereksinimli birey kavramı engelli birey kavramı yerine tercih edilmektedir. Sıklıkla da özel gereksinimli birey kavramı özel eğitim gereksinimine vurgu yapma amaçlı kullanılmaktadır.³

Aralarında anlamsal farklılıklar olmakla birlikte konuşma ve yazı dilinde engelli kavramı özürlü kavramı sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır.⁴ DSÖ'nün tanımına göre engellilik, bozukluk ve özürsüzlükten kaynaklanan sosyal dezavantajdır.⁵ Toplumlarda bazı kişiler, kendilerinin ya da yer aldıkları toplumun özellikleri, koşulları nedeniyle daha dezavantajlı bir konumda bulunurlar. Renkleri, etnik kökenleri, dinleri, cinsel kimlikleri ve inançları gibi sosyo-kültürel nedenlerle kişiler yaşadıkları toplumda ayrımcı davranışlarla karşılaşabildikleri gibi, yeteneklerindeki bir yetmezlik ya da eş cinsel olma gibi bazı özellikleri nedeniyle toplumdaki diğer bireylere göre yaşamın tüm alanlarında ciddi entegrasyon sorunu yaşamaktadırlar. Toplumsal yaşama katılabilme, bir iş bulup, o işi elinde tutabilme olanaklarından toplumun diğer bireyelerine göre kısmen ya da tamamen yoksun bulunan bu kişilere engelli, bu kişilerce oluşturulan kesimlere ise engelliler, engelli grupları denilir. Yapılan açıklamalar bağlamında, göçmenler, eş cinseller, evli olmaksızın çocuk sahibi olanlar, farklı etnik kökenliler ve özürsüzlük toplumdaki diğer bireylere göre yaşamın tüm alanlarında ciddi entegrasyon sorunu yaşayan kişiler olarak engelliler grubunda yer almaktadır. “Özürlü” ise, sakatlıkları nedeniyle yetenekleri belirli bir oranda azalmış kişileri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.⁶ Yapılan açıklamalar doğrultusunda, engelli kavramının özürlü kavramından daha geniş kapsamlı olduğu, özürsüzlüklerin engelliler içerisinde özel bir grubu oluşturduğu söylenebilir.

³ Özen, s. 11.

⁴ Karataş, K. (2002). Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları: Bir Sosyal Politika Yaklaşımı. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (2), s. 43; Uşan, M. F. (1999). *İş Hukukunda Sakat İstihdamı*. Ankara: Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası, s. 87.

⁵ DSÖ (2001). *İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması: ICF*; DSÖ (2004). *ICF-İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması* (Çev. E. Kabakçı ve A. Göğüş). Web: http://whqlibdoc.who.int/publications/2001/9241545429_tur.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2018).

⁶ Altan, Ö. Z. (2004). *Sosyal Politika Dersleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No. 1592, s. 247.

Literatürdeki tartışmalar dikkate alınarak kısaca “Engelliler Hakkında Kanun” olarak adlandırılan 01.07.2005 tarih ve 5378 sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’da⁷ engelli kavramı özürllüleri de kapsayacak şekilde “doğuştan ya da sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine gereksinim duyan kişi” olarak tanımlanmıştır (mad. 3/a).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde⁸ yapılan özel gereksinimli birey tanımından hareketle engelli kavramı, öğrenme ve/veya davranış sorunları gösteren bireyleri, bedensel ya da duygusal yetersizliği olan bireyleri olduğu kadar zihinsel olarak üstün ya da özel yetenekli bireyleri de kapsamaktadır.⁹ Söz konusu Yönetmeliğin 4. maddesine göre engellilerin yetersizlik tür ve dereceleri birbirinden farklıdır. Bu bağlamda engelliler, “Otizmi Olan Birey”, “Zihinsel Engelli Birey”, “Bedensel Engelli Birey”, “Görme Engelli Birey” ve İşitme Engelli Birey” şeklinde gruplandırılabilir.¹⁰ Ayrıca bu engelli gruplarına kronik hastaları da eklemek mümkündür. Zira literatürde kronik hastalıkların bir engel türü olduğu ifade edildiği gibi, “anatomik (bedensel), fizyolojik (vücutumuzdaki doku ve organlarla ilgili olarak) ve mental (ussal, zihinsel) kayıp ya da anormallik” anlamında kullanılan “bozukluk” kavramı ile de ifade edildiği görülmektedir.¹¹

DSÖ verilerine göre dünya nüfusunun görülmemiş hızla yaşlanması ve kronik hastalıklardaki artış engelli sayısını gün geçtikçe artırmaktadır. OECD-AB ve Türkiye verilerine göre, yaklaşık olarak 1 milyarlık bir nüfusla engelliler, dünya nüfusunun yaklaşık %15’ini oluşturmaktadır. Bu oranla engelli bireylerin dünyadaki “en büyük azınlık” grubunu oluşturdukları ifade edilmektedir. AB

⁷ R.G., T. 07.07.2005, S. 25868.

⁸ R.G., T. 7.07.2018, S. 30471.

⁹ Özen, 2012: 3

¹⁰ Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) (2004). Türkiye Özürlüler Araştırması. Ankara: T.C. Başkanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını, s. 10; Karataş, Z. (2011). Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral ve Manevi Değerlerinin Başaçıkmadaki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Rize: Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Web: http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2013/03/312309_tez.pdf (Erişim Tarihi: 04.01.2013), s. 22-23; Kavaklı, U. ve Özkara, E. (2012). Kişisel, Sosyal ve İş Hayatında Özürlü Bireylere Tanınan Haklar ve Özürlü Olguların Medikolegal Değerlendirmesi, DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 26 (1): 65-74, Web: http://www.deu.edu.tr/UploadedFiles/Birimler/20368/09_u%C4%9Fur%20kavakl%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2013), s. 66.

¹¹ Özdemir, Ü. ve Taşçı, S. (2013). Kronik Hastalıklarda Psikososyal Sorunlar ve Bakım. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1 (1), 58-63.

ülkelerinde engelli birey sayısını 15-64 yaş arası temel etkinlik problemi yaşayan engelli bireyler ile hayat boyu süren bir sağlık sorunu nedeniyle kısıtlı çalışma olanağına sahip engelli bireyler açısından ayrı ayrı incelemek mümkündür. AB ülkelerinde birinci grupta yer alan engelli birey sayısı 44 milyon iken ikinci grupta yer alan engelli birey sayısı 35 milyondur. Türkiye’de ise engelli birey sayısı 1.559.222’dir. Bunların büyük bir kısmını (%37) görece olarak daha yaşlı nüfus (50-64 yaş arası) oluşturmaktadır.¹²

Verilere göre dünyada ve Türkiye’de sayıları her geçen gün artan önemli bir azınlık grubu olarak nitelendirilen engellilerin toplumsal yaşama katılımının önündeki engellerin kaldırılması ve sahip oldukları potansiyelin ortaya çıkarılması insani bir sorumluluk olduğu kadar ekonomik bir zorunluluktur. Bu bağlamda engelli sayısındaki artışla yaşanabilecek sorunları en aza indirmek için engellilerin korunmasına yönelik sosyal, ekonomik, sağlık politika ve uygulamaların hayata geçirilmesi kaçınılmazdır.

3. ENGELLİLERE YÖNELİK ULUSLARARASI İLKE VE STANDARTLAR

İlk olarak 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile dile getirilmeye başlanan engelliler hakkında başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ve Dünya Tabipler Birliği gibi çok sayıda uluslararası kuruluş tarafından sosyal yaşam, sağlık, sosyal güvenlik, eğitim, istihdam, erişebilirlik, bakım, rehabilitasyon ve mali kolaylıklar konularında hükümler ihtiva eden düzenlemeler yapılmıştır.

A. Birleşmiş Milletler ve Bağlı Kuruluşlar Tarafından Yapılan Düzenlemeler ve Çalışmalar

Öncelikle belirtmek gerekir ki, kurulduğu ilk günden bu yana engellilerin sosyal durumlarını iyileştirmek ve yaşam kalitelerini yükseltmek için çaba harcayan BM’in, engellilerin onurlarına ve haklarına yönelik çabalarının dayanağını kuruluş ilkeleri oluşturmaktadır.

BM Genel Kurulunca 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin en önemli özelliği insan haklarını ulusal düzeyden evrensel düzeye çıkararak ilk belge olmasıdır. Bu bildirmede, klasik kişisel hakların ancak sosyal ve ekonomik haklarla birlikte gerçekleştirilebileceğine vurgu yapılmakta ve bu nedenle tüm hak ve özgürlükler herhangi bir ayırım yapılmadan bütünlük içinde ele alınmaktadır. Ayrıca bildirmede, herkesin kendisi ve ailesinin sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyi edinme hakkı bulun-

¹² Engelsiz Yaşama Derneği (EyDer) (2019). Sayılarla Dünya’da ve Türkiye’de Engellilik, Web: <https://ey-der.com/ana-sayfa/turkiye-ve-dunyada-engelliler/> (Erişim Tarihi: 13.06.2019), s. 1.

duğu, bu hakkın beslenme, giyim, konut, sağlık hizmetleri ve gerekli sosyal hizmetleri kapsadığı belirtilmektedir (mad. 25). Yine Bildirgenin 25. maddesinde herkesin işsizlik, hastalık, engellilik, dulluk, yaşlılık, kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahip olduğu, anne ve çocukların ise özel bakım ve yardım görme haklarının bulunduğu belirtilmektedir.

BM Genel Kurulunca 1950 tarihinde yapılan Cenova Konferansı'nda, engellilerin sosyal rehabilitasyonu dile getirilmiş ve bir komisyon kurularak eğitim, tedavi, mesleki rehabilitasyon ve istihdam konularında uluslararası standartlar belirlenmesi öngörülmüştür.¹³ Yine BM, 1952 tarihinde engellilerle ilgili BM Kalkınma Programı (UNDP), UÇÖ, DSÖ, UNESCO ve BM Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) katılımıyla gerçekleştirdiği bir toplantıda yeni bir bakış açısıyla eğitim ve rehabilitasyon programları geliştirilirken, engellilerle ilgili konuların söz konusu uluslararası kuruluşların programlarına dahil edilmesini istenmiştir.¹⁴

BM Genel Kurulu İlke Kararı ile 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde sadece altı maddede yer verilmiş olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ayrıntılı olarak düzenlemektedir. Sözleşmenin 12. maddesinde, herkesin erişebilir en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkı bulunduğuna ve bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi doğrultusunda, taraf devletlerce hastalık durumunda tüm tıbbi hizmetlere ve tıbbi müdahaleye güvence verecek koşulların yaratılması hususuna vurgu yapılmaktadır.

BM Genel Kurulu İlke Kararı ile 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne benzer şekilde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden esinlenerek hazırlanılmıştır. Ancak Bildirgeye göre Sözleşmede daha geniş ve belirgin düzenlemeler yapılmıştır. Sözleşmenin herkesin her türlü zeminde ayrımcılığa karşı eşit ve etkili bir şekilde korunma hakkına sahip olduğuna vurgu yapan 26. maddesindeki düzenleme engelli ve yaşlıları da ayrımcılığa karşı koruma kapsamına almaktadır.

11 Aralık 1969 tarihli 2542 sayılı BM Genel Kurul Kararı ile kabul edilen Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Bildirgesi'nde ise, zihinsel ve

¹³ AÇSHBEYHGM (2018). Birleşmiş Milletler Sisteminde Engellilik. Web: <https://eyh.aile.gov.tr/uluslararasi-mevzuat> (Erişim Tarihi: 30.10.2018).

¹⁴ AÇSHBEYHGM, 2018.

bedensel engellilerin topluma tam katılımının artırılmasını da kapsayacak şekilde sağlık, güvenlik ve sosyal refah önlemlerinin alınması öngörülmektedir.¹⁵

20 Aralık 1971 tarihli 2856 sayılı BM Genel Kurul Kararı ile kabul edilen ve engellilerin haklarının uluslararası ve ulusal eylem planlarında hükümetler tarafından çerçeve olarak kullanılmasını öngören Zihinsel Engelli Bireylerin Hakları Bildirgesi'nde zihinsel engelli bireylerin eğitim, öğretim, rehabilitasyon, rehberlik, terapi haklarına ilaveten uygun tıbbi bakım hakkına sahip olmasına da vurgu yapılmaktadır.¹⁶

9 Aralık 1975 tarihli 3447 sayılı BM Genel Kurul Kararı ile kabul edilen ve tüm engellilerin haklarını din, dil, ırk, cinsiyet, ideolojik ayırım yapılmaksızın güvence altına alan Engelli Hakları Bildirgesi'nde, engellilerin bakım haklarına ilişkin ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir.¹⁷

1981 yılı BM tarafından uluslararası engelliler yılı olarak ilan edilmiş ve aynı yıl Viyana'da "Engellilerin Eğitimi, Engelliliği Önleme ve Sosyal Hayata Tam Katılım Konusunda Dünya Konferansı" gerçekleştirilmiştir. Ardından 3 Aralık 1982 tarihli 37/2 sayılı BM Genel Kurul Kararı ile kabul edilen bu programda, engellilikle ilgili oluşturulacak politikalar; önleme, rehabilitasyon ve fırsat eşitliği şeklinde üç başlık altında toplanmıştır. Yine aynı tarihte yapılan Genel Konseyde ise her yıl 3 Aralık gününün Engelliler Günü olarak kutlanması konusunda bir tavsiye kararı sunularak Engelliler İçin Dünya Eylem Programının tavsiye ettiği faaliyetlerin hükümetlerce uygulanmasını ve tüm dünyada engellilerle ilgili global bir kalkınma sağlamak amacıyla 1983-1992 BM Engelliler Onyılı ilan edilmiştir. 1992 yılında BM Engelliler Onyılı'nın kapanış toplantısında her yıl 3 Aralık gününün Engelliler günü olarak kutlanması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıda ayrıca engellilerin büyük bir kısmının gelişmekte olan ülkelerde yaşadığına binaen 1993-2002 yılının Asya-Pasifik Engelliler Onyılı olarak ilan edilmiştir. Engelliler İdaresi Başkanlığının 1998 yılında dahil olduğu Engelliler Onyıl sürecinin kapanış toplantısı 2002 yılında gerçekleştirilmiş ve Asya-Pasifik Engelliler Onyılı'nın 2002-2012 süreci için bir onyıl daha uzatılması kararı alınmıştır.¹⁸

20 Kasım 1989 tarihli 44/25 sayılı BM Genel Kurul Kararı ile kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 23. maddesi engelli çocukların kişisel, sosyal, ekonomik ve kültürel haklarının korunmasına yönelik hükümler ihtiva etmekte-

¹⁵ AÇSHBEYHGM, 2018.

¹⁶ AÇSHBEYHGM, 2018.

¹⁷ AÇSHBEYHGM, 2018.

¹⁸ AÇSHBEYHGM, 2018.

dir. Söz konusu madde hükmü ile engelli çocuğun eğitim, öğretim, sağlık, sosyal yardım, rehabilitasyon, istihdam, rekreasyon ve özel bakım hizmetlerine erişim ve bu hizmetlerden yararlanma hakları güvence altına alınmıştır. Yine Sözleşmenin 23. maddesinde zihinsel ve bedensel engelli çocuğun onurunu koruyucu, kendine güvenini artırıcı, toplumsal yaşama aktif katılımını sağlayıcı ve yaşamını kolaylaştırıcı koruyucu düzenlemelerin sözleşmeye taraf devletlerce yapılmasının güvence altına alındığı görülmektedir.

Engelliler İçin Dünya Eylem Programı'nın uygulanmasının sağlanmasına ilişkin hükümler ihtiva eden 8 Aralık 1989 tarihli BM Genel Asamblesi'nde, Engelliler Alanında İnsan Kaynakları Geliştirme Eylem Planı İçin Tallinn Çerçevesi kabul edilmiştir. Bu çerçevede engellilerin işgücü piyasasında yer almaları ve mesleki istihdamları için eğitilmeleri gerektiği belirtilmektedir.¹⁹

17 Aralık 1991 tarihli 46/119 sayılı BM Genel Kurul Kararı ile akıl hastalarının korunmasına ve akıl sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesine ilişkin ilkeler kabul edilmiştir. Söz konusu ilkeler arasında akıl hastalarının teşhisi, tedavisi, bakımı ve rehabilitasyonuna ilişkin hükümlere yer verilerek, söz konusu bireylerin temel hakları ve özgürlüklerine değinilmiştir.²⁰

BM Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarihinde yapılan 48. Toplantısında 48/96 Sayılı kararla engelliler için fırsat eşitliği konusunda standart kurallar kabul edilmiştir. Bu kurallar Engelliler için Dünya Eylem Planını özetlemekte ve ülkelere eşit fırsatlar sunma konusunda nasıl önlemler alacağını bildirmektedir.²¹

1995 yılında Kopenhag'da yapılan Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesinde hazırlanan Kopenhag Sosyal Kalkınma Bildirgesi ve Sosyal Kalkınma Eylem Planında devletlerin engellilere eşit eğitim fırsatı vermesi konusunda güvence vermesi istenmiştir.²²

Görüşmelerine 2002 yılında başlanılan, 2006 yılında BM Genel Kurulu'nun kararıyla kabul edilen ve 2008 yılında yürürlüğe giren BM Engelli Hakları Sözleşmesi (BMEHS) engelli bireylerin haklarına bütüncül bir koruma sağlaması ve bağlayıcı olması bakımından uluslararası nitelikteki ilk ve tek düzenleme olması bakımından oldukça önemlidir. Toplam 50 maddeden oluşan bu sözleşmede öncelikle engelli hakları bağlamında genel ilkeler, genel yükümlü-

¹⁹ AÇSHBEYHGM, 2018.

²⁰ AÇSHBEYHGM, 2018

²¹ AÇSHBEYHGM, 2018

²² AÇSHBEYHGM, 2018

lükler, ayrımcılık yasağı, erişebilirlik, farkındalığın artırılması, yaşam hakkı, adalete erişim, kişisel özgürlük ve güvenlik, sömürü, şiddet ya da istismara maruz kalmama, kişisel hareketlilik, konut ve aile dokunulmazlığı, rehabilitasyon, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam, siyasi ve kamusal hayata katılım, sosyal koruma gibi çeşitli başlıklar altında düzenlemeler yer verildiği gibi, sosyal politika konularına ve taraf devletin yükümlülüklerine de yer verilmiştir.

BM Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCAP) tarafından organize edilen 2003 - 2012 Asya-Pasifik Engelliler Onyılına sona erdiren ve 2013-2022 On yılı başlatan Incheon Stratejisi²³ Asya-Pasifik bölgesi ve dünya geneli için, ilk kez üzerinde bölgesel uzlaşma sağlanmış, engellilik boyutunu içeren kalkınma hedefleri sunmaktadır. 10 hedef, 27 amaç ve 62 göstergeden oluşan Incheon Stratejisi, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile Asya-Pasifik Bölgesinde Engelliler için Engelsiz, Hak Temelli ve Bütünleştirici Toplum Oluşturmaya Yönelik Biwako Binyıl Eylem Çerçevesi ve Biwako Artı Beş Eylem Çerçevesinin ilkeleri üzerine kurulmuştur.

BM'e bağlı faaliyet gösteren BM Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) tarafından da engellilere yönelik çalışmalar yapılmaktadır. UNESCO'nun engellilere yönelik iki önemli faaliyeti son derece önemlidir. Bunlardan ilki, 7 Kasım 1981 tarihinde İspanyol hükümeti ile işbirliği içerisinde İspanya'nın Malaga kentinde gerçekleştirdiği "Sundberg Bildirgesi" olarak adlandırılan "Dünya Eğitim, Önleme ve Katılım Faaliyetleri ve Stratejileri Konferansı 1"dir. İkincisi ise, 7-10 Haziran 1994 tarihleri arasında İspanya Salamanca'da düzenlenen "Salamanca Bildirisi" olarak adlandırılan "Özel Eğitim Dünya Konferansı: Erişim ve Kalite"dir. Yine UNESCO'nun engellilere yönelik olarak yürüttüğü iki çalışma son derece önemlidir. Bunlardan biri UNESCO Genel Konferansı'nda 14 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen "Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme" ile UNESCO Herkes İçin Eğitim Dünya Konferansı'nda 9 Mart 1990 tarihinde kabul edilen "Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi"dir.²⁴

BM bağlı olarak faaliyette bulunan bir diğer organ ise, BM Genel Sekreterliği Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü, Sosyal Politika ve Kalkınma Birimidir. Engellilere yönelik hazırlanan temel program niteliğindeki, bu Birimce hazırlanan BM Engelliler Programı engelli haklarının korunması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi bakımından son derece önemlidir. BM Engelliler Programının genel çerçevesi ve hedefleri Engelliler İçin Dünya Eylem Programı ve Engelli-

²³ ESCAP (2012). Asya-Pasifik Bölgesinde Engelli Bireyler için Hakların Gerçeğe Dönüştürülmesine Yönelik Incheon Stratejisi. Web: <https://eyh.aile.gov.tr/uploads/pages/uluslararası-mevzuat/turkce.pdf> (Erişim Tarihi: 30.10.2018).

²⁴ AÇSHBEYHGM, 2018.

ler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar belgelerine dayanmaktadır. Bu programın temel amaçları ise, engellilerin sosyal yaşama ve kalkınma sürecine tam ve etkin katılması konusunda destek sağlanması, engelli haklarının ve onurlarının korunmasına yönelik çabaların artırılması ve eğitim, istihdam, bilgi edinme, ürün ve hizmetlere erişimlerinin artırılmasıdır.²⁵

BM'e bağlı faaliyet gösteren DSÖ tarafından sağlık hakkı bağlamında engellilere yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Doğrudan engellilere yönelik bir düzenleme olmamakla birlikte, DSÖ'nün bakım ve tedavi hakkı bağlamında engelli bireyleri de kapsamına alan Amsterdam Bildirgesi olarak bilinen 1994 Tarihli Avrupa Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi hasta ve yaşlı bireyler kadar engelli bireyler açısından da son derece önem arz etmektedir.

B. Avrupa Konseyi Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Avrupa Konseyi'nin doğrudan veya dolaylı bir şekilde engellilerin korunmasına yönelik birçok düzenlemesi olmakla birlikte konumuz açısından iki temel belgesi ayrı bir öneme sahiptir. Bu belgelerden biri klasik kişisel ve siyasal hakları güvence altına alan "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme" (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) iken, bir diğeri ise sosyal ve ekonomik hakları güvence altına alan "Avrupa Sosyal Şartı"dır.

Avrupa Konseyi kurulduğundan bugüne insan haklarının korunması ve geliştirilmesine önem ve öncelik vermiş ve kuruluşundan çok kısa bir süre içinde "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" olarak da adlandırılan "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme"ni hazırlamıştır. Bu sözleşmeyle BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki hakların her yerde ve etkin olarak korunması, geliştirilmesi ve güvenceye kavuşturulması amaçlanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde doğrudan engellilerin korunmasına yönelik düzenlemeler yoktur. Böyle olmakla birlikte genel nitelikteki bazı düzenlemelerden engelliler de yararlanabilmektedir.

Avrupa Sosyal Şartı, ekonomik ve sosyal hakları güvence altına alır. Sağlığın korunması hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sosyal ve tıbbi yardım hakkı ve sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı bakım hizmetlerinden yararlanma hakkı bu kapsamda güvence altına alınan haklar arasındadır. Sosyal ve ekonomik hakların korunması alanında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini tamamlayıcı bir belge olan Avrupa Sosyal Şartı, "istihdam koşulları" ve "sosyal bağlılık" şeklinde iki temel kategoriye ayrılacak nitelikte bir dizi hakkı güvence altına almaktadır. Hiç kuşkusuz bu haklardan sağlığın korunması hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sosyal ve

²⁵ AÇSHBEYHGM, 2018.

tıbbi yardım hakkı ve sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı bakım hizmetlerinden yararlanmayı da kapsamına alan temel haklardır. Ayrıca Avrupa Sosyal Şartında engellilerin mesleki eğitimi, mesleğe ve topluma yeniden intibakları yönünde haklar ve tedbirlere ilişkin çalışma yaşamı ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir. Şart, hazırlanmasından 35 yıl sonra, uygulamadan kazanılan deneyimlerden de yararlanılarak, etkinliğini artırmak ve özellikle izleme mekanizmasının daha iyi işlemesini sağlamak amacıyla yeniden gözden geçirilmiş ve yeni birtakım hakları da güvence altına alacak bir şekilde geliştirilmiştir. 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nda korunan hakların sayısı artırılmış ve mevcut haklara gençlerin korunma hakkı ile istihdam meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı eklenmiştir.

Avrupa Konseyi'nin değinilen düzenlemeler dışında, doğrudan veya dolaylı bir şekilde bakım hizmetlerini de kapsayacak şekilde engellilerin korunmasına yönelik diğer düzenlemelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:²⁶

- Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi
- Zihinsel Hastalıkları Olan Bireylerin Durumları Konusunda Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı
- Engellilere Yönelik Bütüncül Bir Politika Konusunda Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı
- Engellilere Yönelik Rehabilitasyon Politikaları Konusunda Avrupa Konseyi Kararı
- Engellilerin Mesleki Değerlendirilmesine İlişkin Şartın Oluşturulması Yönünde İlke Kararı
- Omurilik Yaralanmalarının Bakımı ve Tedavisine Yönelik Parlamenterler Birliği Tavsiye Kararı
- Engellilerin Toplumla Tam Bütünleşmelerine Yönelik Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı.

C. Avrupa Birliği Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Avrupa Birliği düzenlemelerinde engellilerin toplumda yaşayan en dezavantajlı grup olarak nitelendirildiği ve sürekli olarak sosyal yaşamın tüm alanlarında, fiziksel eksikliklerinden kaynaklanan engellerden daha fazla kısıtlayıcı nitelikte engellerle karşılaştıkları ifade edilmektedir. Bu anlayışa bağlı olarak

²⁶ AÇSHBEYHGM, 2018.

Avrupa Birliği düzenlemelerinde engellilerin sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamın tüm alanlarında korunmasına dönük hükümlere yer verildiği ve geliştirilen programlarla engellilerin rehabilitasyon ve destek teknolojileri ile özellikle sosyal ve fiziksel çevrelerinin geliştirilmeye, etkili ve yeterli sağlık ve sosyal bakım hizmetlerinin sunulması ile yaşam kalitelerinin ve bağımsızlıklarının artırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin engellilere yönelik yeni yaklaşımı fırsat eşitliği ilkesinden yola çıkan "haklar" temeline dayanmaktadır. Bu yaklaşım engellilerin haklarını tanıma ve koruma biçiminde gerçekleşmektedir. Avrupa çerçevesinde, refah devletleri ve engelli bireyler arasındaki ilişki sosyal haklar çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu ilişki, sosyal güvenlik hakkı, sosyal ve tıbbi yardım hakkı, sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı ve toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkından oluşan dört temel hakka dayanmaktadır.

Engelliler, bu dört temel hak kapsamında bakım hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir. Doğrudan veya dolaylı bir şekilde bakım hizmetlerini de kapsayacak şekilde engellilerin korunmasına yönelik Avrupa Birliği düzenlemeleri şunlardır:²⁷

- Avrupa Topluluğu'nda Engellilerin İstihdamı Konusunda 24 Temmuz 1986 Tarihli Konsey Tavsiye Kararı (86/379/EEC)
- Engelli Çocukların ve Gençlerin Normal Eğitim Sistemlerine Entegrasyonu Konusunda 31 Mayıs 1990 Tarihli Konsey ve Eğitim Bakanları Toplantısı Kararı (90/C162/02)
- Engelliler İçin Park Kartı Verilmesi Hakkında 4 Haziran 1998 Tarihli Konsey Tavsiye Kararı (98/376/EC)
- Engelli Bireylere İstihdamda Fırsat Eşitliği Sağlanması Konusunda 17 Haziran 1999 Tarihli Konsey İlke Kararı (99/C186/02)
- İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Konusunda Genel Çerçeve Belirleyen 27 Kasım 2000 Tarihli Konsey Direktifi (2000/78/EC)
- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (2000/C364/01)
- Engelli Bireyler İçin Engelsiz Avrupa Hakkında 12 Mayıs 2000 tarihli Avrupa Komisyonu Tebliği, COM (2000) 284 Final
- Ayrımcılığa Karşı Topluluk Eylem Programı Oluşturulması (2001-2006) Hakkında 27 Kasım 2000 tarihli Konsey Kararı (2000/750/EC)

²⁷ AÇSHBEYHGM, 2018.

- 2003 Yılı'nın Avrupa Engelliler Yılı Olarak Belirlenmesi İçin Konsey Kararı Alınması Hakkında 29 Mayıs 2001 Tarihli Komisyon Tebliği, COM (2001) 271 Final
- 2003 Yılı'nın Engelli Kişiler ile İlgili Avrupa Yılı Olarak Saptanması Konusunda 3 Aralık 2001 Tarihli Konsey Kararı (2001/903/EC)
- Engellilerin Bilgi Toplumuna Erişimlerinin Arttırılması Hakkında 6 Şubat 2003 Tarihli Konsey İlke Kararı (2003/C39/03)
- Engelli Öğrencilere Eğitim ve Mesleki Eğitimde Fırsat Eşitliği Sağlanması Hakkında 5 Mayıs 2003 Tarihli Konsey İlke Kararı (2003/C134/04)
- Engellilere Yönelik Kültürel Etkinlikler ve Etkinliklere Ulaşılabilirlik Hakkında 6 Mayıs 2003 Tarihli Konsey İlke Kararı (2003/C134/05)
- Engellilerin İstihdamının ve Toplumsal Bütünleşmelerinin Teşvik Edilmesi Hakkında 15 Haziran 2003 Tarihli Konsey İlke Kararı (2003/C175/01)
- Engellilere Yönelik Fırsat Eşitliği: Avrupa Eylem Planı Hakkında 30 Ekim 2003 Tarihli Avrupa Komisyonu Tebliği, COM (2003) 650 Final.

Türkiye Avrupa Birliği müktesebatı bağlamında Avrupa Birliği'nin engellilik alanındaki sosyal politika ve sosyal hizmetlere ilişkin düzenlemelerine uymakla yükümlüdür. Söz konusu yükümlülük kapsamında Avrupa Birliği'nin refah devleti nosyonuyla engellileri bağımsız bireyler olarak kurgulayan yeni yaklaşımları ışığında engellilerin pasif ve yardıma muhtaç bireyler olarak değil, toplumda diğer bireylerle eşit haklara sahip ve bu haklar doğrultusunda toplumla bütünleşmek için mücadele eden bir topluluk olarak görülmesi gerekmektedir. Gerçekten hangi model kabul edilmiş olursa olsun refah devleti bireylerin insanca koşullarda yaşamalarını sağlamakla yükümlüyken, engellilerin de korunmaya muhtaç pasif nesnelere olarak kurgulamak yerine, ihtiyaçlarını bilen, haklarını ve taleplerini savunan ve gereksindiği bakımı aktif bir tüketici olarak alabilen bireyler olarak kurgulamaktadır.

D. Uluslararası Çalışma Örgütü Tarafından Yapılan Düzenlemeler

UÇÖ'nün çalışma yaşamını düzenlemeye dönük faaliyetleri arasında diğer dezavantajlı kesimler gibi engellilerin çalışma yaşamında korunmasına yönelik sözleşme ve tavsiye kararları önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu sözleşme ve tavsiye kararlarını UÇÖ Genel Konferansında kabul edilme tarihlerine göre sırasıyla şu şekilde sıralamak mümkündür:²⁸

²⁸ AÇSHBEYHGM, 2018.

- Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu Hakkında 99 Sayılı UÇÖ Tavsiye Kararı (22 Haziran 1955)
- İş Kazaları Durumunda Kazanımlar Hakkında 121 Sayılı UÇÖ Sözleşmesi (8 Temmuz 1964)
- İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Hakkında 142 Sayılı UÇÖ Sözleşmesi (4 Haziran 1975)
- Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 Sayılı UÇÖ Sözleşmesi (1 Haziran 1983)
- Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 168 Sayılı UÇÖ Tavsiye Kararı (21 Haziran 1988).

E. Dünya Tabipler Birliği Tarafından Yapılan Düzenlemeler

DSÖ gibi Dünya Tabipler Birliği tarafından da sağlık hakkı ve hasta hakları bağlamında engellilere yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda Dünya Tabipler Birliği'nin doğrudan engellilere yönelik bir düzenleme olmasa da tıbbi bakım hakkı bağlamında engellileri de kapsamına alan iki düzenlemesi son derece önemlidir. Bu düzenlemelerden ilki, hasta hakları konusunda yapılan ilk uluslararası girişim niteliğinde olan 1981 tarihli "Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi" iken, ikincisi ise Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi'nin kapsamını genişleten 1995 tarihli "Bali Hasta Hakları Bildirgesi"dir.²⁹

4. ENGELLİLERE YÖNELİK ULUSAL DÜZENLEMELER VE ÇALIŞMALAR

Uluslararası ilke ve standartlar çerçevesinde oluşan engelli hak, yetki ve korumalarının Türk mevzuatında dağınık halde de olsa, büyük oranda engellilere tanındığı görülmektedir. Söz konusu dağınıklığın giderilmesi açısından ülkemizde engelli haklarının ulusal hukuki dayanaklarını kanunlar ya da normlar hiyerarşisine göre incelemek mümkündür.

Engelli haklarının ulusal hukuki dayanaklarını kanunlar ya da normlar hiyerarşisine göre incelemeye başlamadan önce belirtmek gerekir ki, Anayasanın usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır" hük-

²⁹ Sağlık Bakanlığı (2014). Bali Bildirgesi, Hasta Hakları. Web: <http://sbu.saglik.gov.tr/hastahaklari/bali.htm> (Erişim Tarihi: 22.03.2014).

münü taşıyan 90. maddesine göre, Türkiye'nin usulüne göre yürürlüğe koyduğu yukarıda değinilen uluslararası sözleşmeler, engelli haklarının ulusal hukuki dayanakları arasında yer almaktadır. Örneğin; Türkiye'nin 03.12.2008 Tarih ve 5825 Sayılı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun³⁰ ile yürürlüğe koyduğu “Engelli Hakları Sözleşmesi” engelli haklarının önemli ulusal kaynaklarından biridir.

A. Anayasa

18.10.1982 Tarih ve 2709 Sayılı T.C. Anayasası'nın³¹ doğrudan veya dolaylı bir şekilde engelli haklarını güvence altına alan hükümlerinden ilki, refah devleti anlayışını benimsemiş çağdaş demokrasilerde olduğu gibi, T.C.'nin toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu belirten 2. maddesidir. Yine Anayasa'nın herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğunu, çocuklar, yaşlılar, engelliler, harf ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağını hüküm altına alan 10. maddesi de engelli haklarının güvence altına alındığı bir diğer düzenlemedir. Söz konusu madde hükmünden de anlaşılacağı üzere, toplumda dezavantajlı kabul edilen kesimlere yönelik pozitif ayrımcılık Anayasal düzeyde kabul edilmiş ve ayrıca devlet bu ilkeyi yaşama geçirme bakımından yükümlü kılınmıştır.³² Anayasa'da yer alan “sosyal bir hukuk devleti” (mad. 2), “kanun önünde eşitlik” (mad. 10) başlıklı düzenlemelerin dışında, herkes gibi engellilerin de sağlık hakkı (mad. 17) ve sosyal güvenlik hakkı (mad. 60) güvence altına alınmıştır. Anayasa'da sağlık hakkı, yaşam hakkının ayrılmaz bir parçası olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda Anayasada herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu, tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağı, rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamayacağı hüküm altına alınmıştır (mad. 17). Yine Anayasada herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğuna; çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın ve çevre kirlenmesini önlemenin Devletin ve vatandaşla-

³⁰ R.G., T. 14.07.2009, S. 27288

³¹ R.G., T. 09.11.1982, S. 17863 (Mükerrer).

³² Ulucan D. (2014). Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15 (özel), s. 372; Evren, Ç. C. (2018). Hukukta Yaşlı ve Yaşlılara Sunulan Sosyal Hizmetlerin İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22 (2): 137-183. [http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/22_2_5.pdf]. (Erişim: 24 Mart 2019), s. 157.

rın ödevi olduğuna vurgu yapılmıştır (mad. 56). Anayasaya göre Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir (mad. 56). Yine T.C. Anayasası'nda ayırım yapılmaksızın herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilerek, Devletin bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alması ve teşkilatı kurması gerektiği hüküm altına alındığı gibi (mad. 60), sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler tek tek sayılarak, bu kapsamda engellilerin devletçe korunması gerektiğine, engellilere devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıkların kanunla düzenlenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (mad. 61). Ayrıca Anayasa'nın 61. maddesinde özel olarak korunması gereken diğer kesimler gibi engellilerin de sosyal güvenliklerinin sağlanması için devletin gerekli teşkilat ve tesisleri kurması veya kurdurtması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Ancak Anayasa'nın 65. maddesine göre devlet, bu görevlerini sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen diğer görevleri gibi, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

B. Kanunlar

Engelli haklarının güvence altına alındığı Anayasa hükümlerine uygun olarak birçok kanunda engellilerin korunmasına yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Bu bağlamda ele alınması gereken kanunlardan ilki, 24.05.1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'dur. Anayasa'nın 61. maddesine uygun olarak hazırlanmış olan Sosyal Hizmetler Kanununun³³ amacı; korunmaya, bakıma ve yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları ile faaliyet ve gelirlerine ait usul ve esasları düzenlemektir (mad. 1). Sosyal Hizmetler Kanununun "engelli ve bakıma ihtiyacı olan engelli" kavramları ile "bakıma ihtiyacı olan yaşlı" kavramının tanımlandığı 3. maddesinde aynı zamanda bakım hizmeti veren sosyal hizmet kuruluşları da sıralanmıştır. Sosyal Hizmetler Kanununun 4. maddesinde değinilen hususlardan biri de ihtiyacı olan engelli ve yaşlıların hayatlarını sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, ihtiyacı olan engellilerin toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan

³³ R.G., T. 27.05.1983, S. 18059.

tedavisi mümkün olmayanların sürekli bakım altına alınması amacıyla gerekli her türlü tertip ve tedbir alınması gerektiğidir (mad. 4/1). 2828 sayılı Kanun ek madde 11’de de 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kanunu dışında sosyal yardım düzenlenmiştir. Söz konusu madde hükmüne göre sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne ad altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar hariç olmak kaydıyla, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sosyal hizmet kuruluşları ile Darülaceze Müessesesinde ücretsiz bakılan veya bakım ücreti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ödenerek özel sosyal hizmet kuruluşlarında bakımı sağlanan ya da Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca yardım yapılmak suretiyle desteklenen resmî sosyal hizmet kuruluşlarında verilen bakım hizmetinden yararlanıp da Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sosyal hizmet kuruluşlarında verilen bakım hizmetinden ücretsiz yararlanmaya ilişkin koşulları haiz olan yaşlılar ile engelli bireylere, her yıl merkezî yönetim bütçe kanunu ile belirlenecek miktar üzerinden hiçbir kesinti yapılmaksızın aylık net harçlık verilir.” Bu Kanuna istinaden çıkarılan Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakımı Sağlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmelik uyarınca bu harçlık her yıl merkezî yönetim bütçe kanunu ile belirlenecek miktar üzerinden hiçbir kesinti yapılmaksızın ödenir (m. 5).

Engelli haklarının güvence altına alınması bağlamında ele alınması gereken kanunlardan ikincisi ise Engelliler Hakkında Kanun’dur.³⁴ Bu Kanunun 06.02.2011 tarihli ve 6518 sayılı Kanunun 68. maddesi ile değiştirilen “Destek ve Bakım” başlığını taşıyan 6. maddesine göre, engellilerin öncelikle buldukları ortamda bağımsız yaşayabilmeleri için durumlarına uygun olarak gerekli psikososyal destek ve bakım hizmetleri sunulur. Destek ve bakım hizmetlerinin sunumunda kişinin biyolojik, fiziksel, psikolojik, sosyal, kültürel ve manevi ihtiyaçları ailesi de gözetilerek dikkate alınır. Destek ve bakım hizmetlerinin standardizasyonu, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli olan çalışmalar AÇSHB’ce yürütülür. 5378 Sayılı Kanun ile evde bakım hizmetlerinin verilmesi olanağı sağlanarak bakıma gereksinim duyan engelliler için nitelikli ve sistemli bakım hizmetlerinin verilmesine yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Söz konusu kanunda kurum bakımından çok kişinin sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın bakımının sağlandığı evde bakım modeline öncelik verilmiştir.³⁵

³⁴ R.G., T. 07.07.2005, S. 25868.

³⁵ Altuntaş, B. ve Atasü Topcuoğlu (2014). Engelli Hakları, Bakım Güvencesi ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Çerçevesinde Evde Bakım Hizmeti, VI. Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu, Eskişehir, Web: <http://www.sosyalhaklar.net/2014/bildiriler/altuntas.pdf> (Erişim Tarihi: 18.10.2018), s. 313.

Engelli haklarının güvence altına alındığı Anayasa hükümleri bağlamında ele alınması gereken diğerk kanunlar, malullük sigortası adı altında engellilerin sosyal güvenlik hakkını düzenleyen 31.05.2006 tarih ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu³⁶ (mad. 25-27) ile engelli çalıştırma zorunluluğu adı altında engellilerin çalışma ve istihdam hakkını düzenleyen 22.05.2003 tarih ve 4857 sayılı İş Kanunu³⁷ ve 14.07.1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'dur.³⁸

Engellilere ilişkin düzenlemeler içeren bir diğerk Kanun, 22.11.2011 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK)'dur.³⁹ TMK'da akıl hastalığı ve akıl zayıflığı gibi nedenlerle fiil ehliyetine sahip olmayan zihinsel engellilerin fiillerinin hukuki sonuç doğurmayacağına ilişkin hükümlere yer verildiği gibi, bedensel ve zihinsel engelli çocuklara verilecek eğitimin niteliği ve kapsamı da düzenleme konusu yapılmıştır. Nitekim TMK'nın 13. ve 14. maddelerinde akıl hastalığı ve akıl zayıflığının akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun kılan sebepler arasında sayıldığı ve bu durumdaki kişilerin ayırt etme gücüne sahip olmadıkları için fiil ehliyetlerinin olmadığı, 15. maddesinde ise ayırt etme gücü olmayanların fiillerinin hukuki sonuç doğurmayacağı ifade edilmiştir. TMK'da bedensel ve zihinsel engelli çocuklara verilecek eğitimin niteliği ve kapsamı konusundaki düzenlemeye eğitim başlığını taşıyan 340. maddesinde yer verilmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre ana ve baba çocuğa, özellikle bedensel ve zihinsel engeli olanlara, yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek ölçüde, genel ve mesleki bir eğitim sağlamakla yükümlüdür.

TMK'da engellilere ilişkin bir diğerk düzenlemeye de akıl hastalığı veya akıl zayıflığını vesayet gerektiren haller başlığı altında kısıtlama nedeni olarak öngören 405., 408. ve 409. maddelerinde yer verilmiştir. TMK'nın 405. maddesinde akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her erginin kısıtlanacağı, 408. maddesinde ise yaşlılığı, engelliliği, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat eden her erginin kısıtlanmasını isteyebileceği hüküm altına alınmıştır. TMK'nın 409. maddesinde ise, akıl hastalığı veya akıl zayıflığı nedeniyle kısıtlamaya ancak resmî sağlık kurulu raporu üzerine karar verilebileceği; hâkimin, karar vermeden önce, kurul raporunu göz önünde tutarak kısıtlanması istenen kişiyi dinleyebileceği belirtilmiştir. Akıl hastalığı veya akıl

³⁶ R.G., T. 16.06.2006, S. 26200.

³⁷ R.G., T. 10.06.2003, S. 25134.

³⁸ R.G., T. 23.07.1965, S. 12056.

³⁹ R.G., T. 08.12.2001, S. 24607.

zayıflığı nedeniyle kısıtlamada olduğu gibi söz konusu nedenlere dayalı olarak kısıtlanmış olan kişi üzerindeki vesayet kaldırılması kararının da ancak kısıtlama nedeninin ortadan kalkmış olduğunun resmî sağlık kurulu raporu ile belirlenmesi durumunda mümkündür (TMK mad. 474). Ayrıca TMK’da Akıl hastalığı, akıl zayıflığı, ağır tehlike arzeden bulaşıcı hastalıklardan biriyle toplum için tehlike oluşturan her ergin kişinin kişisel korunmasının başka şekilde sağlanamaması halinde, tedavisi, eğitimi veya ıslahı için elverişli bir kuruma yerleştirileceği veya alıkonulabileceği de hüküm altına alınmıştır (mad. 432).

TMK’da yaşlılar ve engellilerin vasilik kabul etmeyebileceklerine ilişkin düzenlemeler de mevcuttur. Vasilikten kaçınma sebepleri başlığı altında vasilik kabul etmeyebilecekleri belirtilen kişiler arasında yaşlılara ve engellilere de yer verilmiştir. Söz konusu madde hükmüne göre 60 yaşını doldurmuş olanlar ile bedensel engelleri veya sürekli hastalıkları nedeniyle bu görevi güçlükle yapabilecek olanlar vasilik kabul etmeyebilirler.

Türkiye’de engellilere yönelik kurumsal bakım hizmetleri kapsamında AÇSHB dışında faaliyette bulunan bir diğer kuruluş ise yerel yönetimlere ait kuruluşlardır. Yerel yönetimlerce sağlanan engelli bakım hizmetlerinin hukuki dayanağını 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu⁴⁰ ile Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği⁴¹ oluşturmaktadır. Belediye Kanunu’na göre, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak, dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımları düzenlemek, engelli dernek ve vakıfları ile ortak hizmet projeleri geliştirmek gibi görevler belediyelere verilerek tanımlanmıştır (mad. 14/5, mad. 38/n, mad. 60/i).

Son olarak kronik hastalıkların engelli sayısının artışıdaki rolü dikkate alındığında doğrudan hasta haklarına yönelik düzenlemeler ihtiva eden, amacı sağlık hizmetleriyle ilgili temel esasları düzenlemek olan (mad. 1) 07.05.1987 Tarih ve 3359 Sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu’nda engelli haklarını güvence altına alma bakımından önemli bir düzenleme olduğu söylenebilir.

C. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri

Yeni anayasal sistemde, KHK’lerin yerini Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri almıştır. Anayasa’da tanımı olmamakla birlikte Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Anayasa hükümlerine göre “yürütme yetkisine ilişkin olarak daha önce Bakanlar Kurulu Kararı, tüzük veya KHK’lerle düzenlenen hususlara benzer hususları düzen-

⁴⁰ R.G., T. 13.07.2005, S. 25874.

⁴¹ R.G., T. 16.08.2006, S. 26261.

leyen ve fakat bakanların imzalarını değil sadece Cumhurbaşkanı'nın imzasını taşıyan yasal düzenleme aracı" şeklinde tanımlanabilir. Yeni Anayasal sistemde Bakanlar Kurulu bulunmadığından TBMM tarafından yürütme organına KHK çıkarma yetkisi verilmesi ve yürütme organınca KHK çıkarılması mümkün değildir. Anayasaya göre Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler düzenleme konusu yapılabilir.⁴² Dolayısıyla bir sosyal ve ekonomik hak olarak engelli haklarına yönelik Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılabilecektir.

D. Yönetmelikler

Yönetmelik, idarenin düzenleyici bir işlemidir. Cumhurbaşkanı, bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri kendi görev alanlarını ilgilendiren yasaların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak koşuluyla, yönetmelikler çıkarabilirler. Engelli haklarının ulusal hukuki dayanakları arasında yönetmelikler önemli bir yere sahiptir. Engelli, yaşlı ve hasta bakımı ile ilgili yönetmelikler şu şekilde sıralanarak açıklanabilir:

Engelli haklarının ulusal hukuki dayanakları arasında özellikle Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Resmi Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği,⁴³ Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği,⁴⁴ Engellilerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik,⁴⁵ Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği,⁴⁶ Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakımı Sağlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmelik,⁴⁷ Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkındaki Yönetmelik⁴⁸ ve Hasta Hakları Yönetmeliği⁴⁹ önemli yere sahiptir.

Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Resmi Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliğinin amacı; resmî kurum ve kuruluşların bünyesinde açılacak bakıma muhtaç engellilere yönelik bakım merkezlerinin açılış izni, çalışma şartları, personel standardı, denetlenmeleri ile ücret tespiti ve ödemelerine ilişkin usul ve esaslarını düzenlemektedir (mad. 1). Bu yönetmelik, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun 9. maddesinin (g) bendi ile 34, 35, ve ek 7.

⁴² Yıldırım, T. (2017). Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23 (2): 13-28, [http://dergipark.gov.tr/download/article-file/456806]. (Erişim: 08 Kasım 2018), s. 13-28.

⁴³ R.G., T. 30.06.2007, S. 26244.

⁴⁴ R.G., T. 04.11.2016, S. 29878.

⁴⁵ R.G., T. 03.09.2010, S. 27691.

⁴⁶ R.G., T. 16.08.2006, S. 26261.

⁴⁷ R.G., T. 31.01.2015, S. 29253.

⁴⁸ R.G., T. 10.03.2005, S. 25751.

⁴⁹ R.G., T. 01.08.1998, S. 23420.

maddesi hükümlerine dayanılarak hazırlanmıştır (mad. 3). Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Resmi Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliğinin kapsamına, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) dışındaki diğer resmî kurum ve kuruluşların bünyesinde açılacak olan bakım gerektiren engellilere yönelik bakım merkezleri girer (mad. 2).

Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliğinin amacı, gerçek kişi ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından açılacak engelli bireylere yönelik özel bakım merkezlerinin açılış izinlerinin verilmesi, çalışma şartları, personel standardı, denetlenmeleri, müeyyideleri, bakım hizmetlerinin kapsamı, başvuru, inceleme, kabul ile ücret tespiti ve ödemelerine ilişkin usul ve esasları belirlemektir (mad. 1). Bu Yönetmelik, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun 34. ve ek 7. maddeleri ile 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 28. maddesi hükümlerine dayanılarak hazırlanmıştır (mad. 2).

Engellilerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmeliğinin amacı; bedensel, zihinsel ve ruhsal engelleri nedeni ile yaşama gereklerine uyamama durumunda olan engelli bireylerin, tespitini, incelenmesini, bakımını ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlandırılmalarını, engelli ve engelli ailelerine danışmanlık hizmetini, bu hizmetlerin niteliğine ve işleyişine ilişkin usul ve esasları, personelin görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemektir (mad. 1). Bu Yönetmelik AÇSHB'ye bağlı yatılı, gündüzlü ya da yatılı ve gündüzlü hizmet veren merkezler ile bakım, rehabilitasyon ve aile danışmanlığı hizmetleri ile ilgili iş ve işlemleri kapsar (mad. 2).

Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliğinin amacı; büyükşehir belediyesi ve mücavir alanları içerisinde yaşayan engellilerin, toplum hayatına katılımını kolaylaştıracak ve toplumsal fırsatlardan engelli olmayan diğer bireyler gibi eşit faydalanmalarını sağlamak üzere; büyükşehir belediyelerinde engellilerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, bakım, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri verecek olan engelli hizmet birimlerinin kuruluş, işleyiş ve görevleri ile bu birimde çalışan personelin, yetki, sorumluluk ve görevlerine ilişkin usul ve esaslarını düzenlemektir (mad. 1). Söz konusu Yönetmelik hükümlerine göre bakım, durumları gereği toplum içerisinde bağımsız yaşama becerilerini kazanamayan veya kaybeden, rehabilitasyondan yararlandığı halde özel ilgi destek ve korunmaya gereksinim duyan bireylere verilen hizmetleridir (mad. 4/a). Engelli hizmet birimi ise, büyükşehir belediyelerinde engellilerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, bakım, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerini vermek amacıyla oluşturulmuş birimlerdir (mad. 4/b). Madde hükmünden de anlaşılacağı üzere, Büyükşehir belediyelerinde engelli hizmet birimlerinin kurulmasını öngören ve düzenleyen 26261

sayılı Yönetmelik hükümleri uyarınca, oluşturulacak engelli hizmet birimlerinin engellilerle ilgili sorumlu olduğu hizmetler arasında bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerine ilaveten bakıma da yer verildiği görülmektedir.

Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakımı Sağlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmeliğin amacı, sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne ad altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar hariç olmak kaydıyla, AÇSHB'nin sosyal hizmet kuruluşları ile Darülaceze Müessesesinde ücretsiz bakılan veya bakım ücreti AÇSHB tarafından ödenerek özel sosyal hizmet kuruluşlarında bakımı sağlanan ya da AÇSHB'ce yardım yapılmak suretiyle desteklenen resmî sosyal hizmet kuruluşlarında verilen bakım hizmetinden yararlanıp da AÇSHB'nin sosyal hizmet kuruluşlarıncaya verilen bakım hizmetinden ücretsiz yararlanmaya ilişkin koşulları haiz olan yaşlılara ve engelli bireylere aylık harçlık ödenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir (mad. 1). Bu Yönetmelik, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun ek 11. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'de evde bakım hizmeti, Sağlık Bakanlığı'nın 11/4/1928 tarihli ve 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, 5/7/1987 tarihli ve 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununun 9. maddesinin (c) bendi ve 13/12/1983 tarihli ve 181 sayılı Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 43. maddesine dayanılarak hazırlanan 2005 tarihli 25751 sayılı Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkındaki Yönetmelik hükümlerine göre yürütülmektedir (mad. 3). Bu yönetmeliğin amacı, bireylerin ve toplumun sağlığını korumak amacıyla, evde bakım hizmeti veren sağlık kuruluşlarının açılması, çalışması ve denetlenmesi ile bunları işleten kurum ve kuruluşların, özel hukuk tüzel kişilerinin ve gerçek kişilerin uyması gereken usul ve esasları düzenlemektir (mad. 1). Bu yönetmeliğin kapsamına, bağımsız işyerleri şeklinde veya tıp merkezi, dal merkezi, poliklinik ve özel hastane bünyesinde evde bakım hizmeti sunmak amacıyla açılan sağlık kuruluşları ile bu sağlık kuruluşlarının sahip ve işletenleri ve evde bakım hizmeti faaliyetleri girmektedir (mad. 2). Söz konusu Yönetmelik hükümlerine göre evde bakım hizmeti, hekimlerin önerileri doğrultusunda hasta kişilere, aileleri ile yaşadıkları ortamda sağlık ekibi tarafından rehabilitasyon, fizyoterapi, psikolojik tedavi de dahil tıbbi gereksinimlerini karşılayacak şekilde sağlık ve bakım ile takip hizmetlerinin sunulmasını sağlar (mad. 4/d).

Hasta Hakları Yönetmeliği, 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'nun 9'uncu maddesinin (c) bendine ve 181 sayılı Sağlık Bakanlığı'nın Teşkilat

ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 43'üncü maddesine dayanılarak hazırlanmıştır (mad. 3). Söz konusu Yönetmeliğe göre hasta hakları, sağlık hizmetlerinden faydalanma ihtiyacı bulunan fertlerin, sırf insan olmaları sebebiyle sahip buldukları ve T.C. Anayasası, milletlerarası antlaşmalar, kanunlar ve diğer mevzuat ile teminat altına alınmış bulunan haklardır (mad. 4/3). Hasta Hakları Yönetmelik 2-7 bölümlerindeki madde hükümlerine göre sağlık hizmetlerinden faydalanma hakkı, sağlık durumu ile ilgili bilgi alma hakkı, hasta haklarının korunması, tıbbi müdahalede hastanın rızası, tıbbi araştırmalar ve diğer haklar hasta haklarının ana başlıkları olarak sıralanabilir (mad. 6-41):

E. Genelgeler ve Tebliğler

Engelli haklarının ulusal hukuki dayanakları arasında genelgeler önemli bir yere sahiptir. Engelli hakları bağlamında yayımlanan genelgelere şunlar örnek verilebilir:⁵⁰

- 2008/06 sayılı Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakımevleri Hizmet Binası Bünyesinde Bakıma Muhtaç Özürlüler İçin Özel Bakım Merkezleri Açılması Konulu Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Genelgesi
- 2010/12 sayılı Geçici ve Misafir Olarak Bakım Hizmeti konulu Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü genelgesi
- 2010/13 sayılı Bakmakla Yükümlü Olunan Bireyler Konulu Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Genelgesi
- 2012/26 sayılı Evde Bakım Ücreti Geri Ödemeleri Hakkında Genelge
- 2013/02 sayılı Özel Bakım Merkezleri Hakkında Genelge
- 2013/08 sayılı Evde Bakım Hizmetinden Yararlanan Engelli Bireylerin Diğer Hizmetlerden Yararlanması Hakkında Genelge
- 2013/20 sayılı Özel Bakım Merkezlerinin İhtiyaç Programı Erişebilirlik Standartları Hakkında Genelge
- 2014/07 sayılı Engellilerin Evde Bakımına Destek İçin Verilen Sosyal Yardımlar Hakkında Genelge
- 2014/10 Sayılı Özel Bakım Merkezlerine Yerleştirmede Öncelik Hakkında Genelge
- 2014/11 sayılı Zihinsel ve Ruhsal Engellilere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Hakkında Genelge.

⁵⁰ AÇSHBEYHGM, 2018.

Engelli haklarının ulusal hukuki dayanakları arasında tebliğler de yer almaktadır. Bu alanda tebliğlere “Ulusal Meslek Standartlarına Dair Tebliğ (“Engelli ve Yaşlı Bakım Elemanı”, “Engelli ve Yaşlı Bakım Koordinatörü”, “Gerentolog”) örnek verilebilir.

Son olarak engelli haklarının hukuki dayanaklarına 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu’nu ile 181 sayılı Sağlık Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine dayanılarak hazırlanan Hasta Hakları Yönetmeliği’ne uygun bir şekilde yürürlüğe konulan Hasta Hakları Yönergesi de eklenebilir. Söz konusu Yönerge hükümlerine göre tıbbi gereklere uygun bakım hakkı, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı ve hasta haklarının korunması kapsamında hasta hakları arasında sayılmıştır.⁵¹

5. ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZENLEMELER BAĞLAMINDA ENGELLİ HAKLARI

Uluslararası ve ulusal düzenlemeler bağlamında engelliler, gereksinimleri doğrultusunda her tür şiddet, istismar ve ayrımcılığa karşı korunma, çevresel mimari ve erişim, bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olma, eğitim ve kültür, sağlık, bakım ve rehabilitasyon, çalışma ve istihdam, ulaşım, engellilik durumlarına özgü özel araçlardan yararlanma, iletişim, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanma haklarına sahiptirler.⁵²

A. Her Tür Şiddet, İstismar ve Ayrımcılığa Karşı Korunma Hakkı

Diğer bireyler gibi engelli bireyler de itibar görmeli ve güven içerisinde yaşamalıdır. Bu bağlamda engelli bireylerin her tür şiddetten, sömürden, fiziksel ya da zihinsel istismardan uzak tutulması gerektiği gibi, hizmetlerden yararlanırken yaş, cinsiyet, ırk, etnik köken, engel durum ya da diğer konumları nedeniyle bir ayırım görmemesi de gerekir. Böyle olmakla birlikte tüm engelli bireyler gibi engelli bireyler de engellilere yönelik ayrımcılık yanında ırk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı ayrımcılıkla da karşı karşıya kalmaktadır.⁵³ Bu durum dikkate alındığında, engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve engellilerin insan haklarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

⁵¹ Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP) (2011). Engelli Bireylerde Toplumsal Uyum. Aile ve Tüketici Hizmetleri. Web: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Engelli%20Bireylerde%20Toplumsal%20Uyum.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

⁵² Kavaklı ve Özkara, s. 66-72; Eşit Haklar İçin İzleme Derneği (EŞHİD) (2011). Türkiye’de Engellilere Yönelik Ayrımcılık ve Hak İhlalleri 2011 İzleme Raporu. Yayın No: 2, Ankara: EŞHİD Yayınları, s. 9.

⁵³ EŞHİD, s. 10.

B. Bağımsız Yaşayabilme ve Topluma Dahil Olma Hakkı

Çağdaş kent ve toplum yapısında engelli bireyler de diğer bireyler gibi aktif bir biçimde gündelik yaşama katılmalı ve “bağımsız yaşama” koşullarına erişebilmelidir. Tek başına ya da çok az yardım ile kendi yaşantısını aksatmadan sürdürebilmek her bireyde olduğu gibi engelli bireylerin de en doğal hakkıdır. Elbette engelli bireylerin aktif bir biçimde toplum ve iş yaşamına dahil olabilmeleri için bazı özel koşulların sağlanması gerekmektedir. BMEHS’nin 19. maddesinde de ifade edildiği üzere, her devlet engellilerin eşit koşullarda toplum içinde yaşama hakkını ve topluma tam katılımlarını kolaylaştırmak için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Bu bağlamda engelli bireyler ikametgâhlarını ve kimlerle yaşayacaklarını özgürce seçebilmeli, ihtiyaç duydukları kişisel desteklerden ve kamusal hizmetlerden ve tesislere eşit erişimden mahrum bırakılmamalıdır. Dolayısıyla engellilere yönelik bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olma hakkı, çevresel mimari ve erişim hakkını da içeren bir hak olarak düşünülebilir.⁵⁴

C. Çevresel Mimari ve Erişim Hakkı

Kentçi ulaşım düzeni, toplu taşıma araçlarının donanımı, toplu kullanım alanlarının mimari yapısı, kent mobilyaları gibi gündelik yaşamın vazgeçilmez öğeleri engelli bireylerin erişebilirliğini sınırlamadan ve diğer bireyler ile birlikte onların da kullanabileceği biçimde tasarlanmış, üretilmiş ve uygulanmış olmalıdır.

BMEHS’nin engellilerin erişebilirliğinin artırılmasıyla ilgili yol gösterici ve bir perspektif sunan 9. madde hükmüne uygun olarak, 5378 sayılı Engelliler (Özürlüler) ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda erişilebilirlik ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Söz konusu Kanunun geçici 2. ve 3. madde hükmüne göre, kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmi yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları vb. sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapıların engellilerin erişebilirliğine uygun duruma getirilmesi ve bu konuda Büyükşehir belediyeleri ve belediyelerin, gerekli önlemleri alması gerektiği öngörülmüştür.⁵⁵

⁵⁴ EŞHİD, s. 33.

⁵⁵ EŞHİD, s. 17.

D. Eğitim ve Kültür Hakkı

BMEHS'nin 24. maddesinde erişilebilir, bütünleştirilmiş ve fırsat eşitliğine dayalı bir eğitim sistemine ilişkin olarak devlete çok ciddi görevler yüklenmiştir. Bu bağlamda, engellilerin genel eğitim sistemi içinde, potansiyel ve yeteneklerinin gelişimi, topluma etkin katılımının sağlanması, Brail ve işaret dili yanında bireysel özgün destek düzenlemelerinin sağlandığı ve uygun personel istihdamının yapıldığı bir eğitim hizmeti için her türlü önlemi almak devletin yükümlülükleri arasında gösterilmiştir.⁵⁶

Ülkemizde de engelli bireyler temel eğitim ilkeleri doğrultusunda genel eğitim, özel eğitim ve mesleki eğitim görme haklarını kullanabilmektedirler. Nitekim Engelliler (Özürlüler) Kanununun 15. maddesinde hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim hakkının engellenemeyeceği; engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca birçok düzenlemeyle de engellilere de bazı kolaylıklar sağlanmaktadır. Söz konusu kolaylıklar şu şekilde sıralanabilir:

- Üniversite sınavına giren engelli öğrenciler için fiziksel düzenlemeler yapılması,
- Başarılı ve ihtiyaç sahibi Engelli öğrencilere Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu tarafından öncelikli olarak öğrenim kredisi, katkı kredisi ve yurt tahsisi yapılması,
- Özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullara erişiminin sağlanması için ücretsiz taşınması,
- Ortaöğretimdeki, işitme engelli öğrenciler meslek liselerine sınavsız yerleştirilmesi,
- Yüksek eğitim kurumuna girmeye hak kazanan öğrencilerin, valilik bünyesindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan burs ve yardımcı ders araç gereçlerin temini konusunda destek alması,
- Kredi ve Yurtlar Kurumunun %40 ve üzerinde engelli olduğunu belgeleyen öğrencilere öncelik tanınması ve harç üzerinden %50 indirim yapılması,
- Halk Eğitim Merkezlerinde mesleki eğitim programı alan ve %40 ve üzeri engellilerden, herhangi bir ücret alınmaması,
- Devlet Tiyatrolarında, engellilerden ücret talep edilmemesi,

⁵⁶ EŞHİD, s. 35.

- Engelli tiyatrolarının, Kültür Bakanlığı'ndan maddi destek alması,
- Özel tiyatro ve sinemalarda da engelliler için indirim uygulanması vb.

Engellilerin bakım hizmeti gereksinimi dışında yetersizlik tür ve durumlarına göre de eğitim ihtiyaçları vardır. Bu bağlamda, Milli Eğitim Bakanlığının Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği kapsamında kamuya ait okullarda veya Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde özel eğitim almaları sağlanmaktadır. Yine Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde İşitme Engelliler Çok Programlı Liseleri, Ortopedik Engelliler Meslek Liseleri, Zihinsel Engellilere Yönelik Mesleki Eğitim Merkezleri, İş Eğitim Merkezleri ve Yetişkin Zihinsel Engelliler İş Eğitim Merkezleri engellilere yönelik mesleki eğitim programları düzenlenmektedir.

E. Sağlık, Bakım ve Rehabilitasyon Hakkı

Sağlık hakkı, bir sosyal hak olarak tüm vatandaşların ve hatta vatandaş olmayanların sahip olduğu bir haktır. Sağlık hakkını bir sosyal hak olarak gören anlayışın en doğal sonucu sağlığın bir meta olarak kabul edilememesi ve devletlerin bu konuda sorumluluk sahibi olmaları gerektiğidir. Bu bağlamda sağlık insan varlığının ayrılmaz bir parçası ve insan saygınlığının olmazsa olmaz bir koşuludur. Sağlık sadece ihlal edilmeyecek bir alan olmanın ötesinde sağlanmasında devletlerin ve tüm toplumun sorumluluk sahibi olduğu bir menfaattir. Böyle olmakla birlikte 1980'lerden sonra sağlık hakkını sosyal bir hak olarak kabul edilmesinin eleştiri konusu oluşturmaya başladığı, bireysel sorumluluğu ön plana alan sağlık hizmetlerinin sunumunda maliyet, verimlilik ve kültürel değişiklikler gibi gerekçelerle piyasacı araçları devreye sokan yaklaşımların güç kazanmaya başladığı belirtilmektedir.

BMEHS'nin 2. maddesine göre sözleşmeye taraf devletler, parasız veya karşılanabilir bir maliyetle, cinsiyete duyarlı, diğerleri ile eşit fırsatlarla ve kalitede, mümkün olduğunca kişilerin yaşadıkları yerlerde, rehabilitasyon ve engellilerin engelleri nedeniyle ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerini karşılamakla yükümlüdür. 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 6. maddesinde, engelli kişilerin yaşamlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması gerektiği ifade edilerek, engellilerin sağlık, rehabilitasyon ve bakım hakkına vurgu yapılmıştır.

Sağlık hakkı bağlamında engellilerin tedavi masrafları, ortez, protez ve iyileştirici araç-gereçler için alınacak hasta katılım payları "Sağlık Uygulama Tebliği" hükümlerine onlara yönelik sağlık sunumu ise "Engelli Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumu Genelgesi" hükümlerine tabidir.

Bakım hakkı hukuken bir insan hakkı olarak pozitif bir statü hakkı olarak kabul görür. Bu noktadan hareketle bakımın doğrudan ya da dolaylı bir hak olarak kullanılmasını sağlamak sosyal devletin görevleri arasındadır.⁵⁷ Bakım hakkı bağlamında, bakımı aile bireyi ya da yakını tarafından karşılanan engelli için, bakımı yapan kişiye 5378 sayılı Engelliler Kanunu hükmü uyarınca, asgari ücrete kadar ödeme yapılmaktadır (mad. 30). Bakım hizmeti ve bakım ücretinden yararlanmak için AÇSHB İl Müdürlüğü'ne başvurmak gerekmektedir.⁵⁸

5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 5. maddesinde engellilerle ilişkili olarak rehabilitasyon kavramı tanımlanmış, 10. maddesinde ise toplumsal yaşama katılım ve eşitlik temelinde engellilerin bireysel ve toplumsal gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak rehabilitasyon hizmetleri verileceği ve tıbbi, mesleki ve sosyal boyutu olan rehabilitasyon sürecinin her aşamasında engelli ve ailesinin aktif ve etkili katılımının esas olduğu belirtilmiştir.

F. Çalışma ve İstihdam Hakkı

BMEHS'nin 27. maddesinde de ifade edildiği üzere, engelliler istihdam sürecinin bütün aşamalarında ayrımcılık yasağı, işe alım, çalışma koşulları, kariyer gelişimi, sendikal hakların kullanılması, eşit fırsatlar ve eşit işe eşit ücret, serbest çalışma, mesleki eğitime erişim, işyerlerinde makul düzenlemelerin yapılması, kamu istihdamı ve olumlu eylem politikalarının desteklenmesi konularındaki hakları bakımından özel olarak korunmalıdırlar.

Türkiye'de engellilerin çalışma ve istihdam hakkı bağlamında koruyucu düzenlemelere hem 4857 sayılı İş Kanunu'nda ve hem de 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda (DMK) yer verildiği görülmektedir. Her iki kanunda da engelli çalıştırma zorunluluğu öngören düzenlemelere yer verilmiştir.

G. Ulaşım ve Engellilik Durumlarına Özgü Özel Araçlardan Yararlanma Hakkı

BM Engelli (Özürlü) Kişilerin Haklarına Dair Bildiri ile Avrupa Sosyal Şartı'nda öngörülen haklar bağlamında, Türkiye'de de engellilere ulaşım hakkı bağlamında toplu taşımada engellilere birtakım indirimler uygulanması gibi bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Belediyeler ve belediyelerin kurdukları birlik, müessese ve işletmeler otobüs benzeri karayolu üzerinden yapılan toplu taşıma araçlarında, %40 oranında engelli olduğunu belgeleyen kişiler üzerinden %30 indirim uygulamak zorundadır. Demiryolu ulaşımında %40 ve üzeri engellilere %50, %50 ve üzeri ağır engellilerden ise ücret talep edilmez. Bazı havayolu şirketleri de, engelli yolculara indirim uygulamaktadır.

⁵⁷ Altuntaş ve Atasü Topçuoğlu, s. 309

⁵⁸ Kavaklı ve Özkara, s. 70.

BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Bildiri ile Avrupa Sosyal Şartı'nda öngörülen haklar bağlamında, Türkiye'de de ortopedik engelliler için araç alımlarına bazı yasal kolaylıklar getirilmiştir. Bu kolaylıklar bağlamında, günlük ulaşımda engellinin ulaşım ihtiyacı için ithal edilen araçlardan hiç bir şekilde gümrük vergisi talep edilemez. H sınıfı sürücü belgesine sahip olan engelliler yurt içinden aldıkları özel tertibatlı otomobillerde, katma değer vergisi indiriminden yararlanmakta ve taşıt alım vergisinden muaf tutulmaktadır. Ortopedik engellilere otomobil tipi araç alımlarında engel durumuna göre aracı hareket ettirici düzenek yer alan (modifiye edilmiş) kullanıma uygun hale getirilmiş araçlardan Özel Tüketim Vergisi alınmaz.

H. İletişim Hakkı

BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Bildiri ile Avrupa Sosyal Şartı'nda öngörülen haklar bağlamında, Türkiye'de engellilere iletişim hakkı bağlamında bazı kolaylıklar sağlanmış ve ilgili yasal düzenlemelerle özel iletişim vergilerinin engellilerden talep edilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemeler gereği, Türk Telekom, sabit telefonlar için %40 ve üzeri engelliler için indirimli Sosyal Tarife Paketi uygulamaktadır. Cep telefonu operatör şirketleri de %40 ve üzeri engelliler için indirimler uygulamaktadır. Sabit internet hatları için de engellilere indirim uygulanmaktadır.

İ. Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım ve Hizmetlerden Yararlanma Hakkı

Engelliler ayrıca BM Kişilerin Haklarına Dair Bildiri ile Avrupa Sosyal Şartı'nda da vurgu yapıldığı üzere, toplumdaki diğer bireyler gibi sosyal güvenlik, sosyal yardım ve desteklerden yararlanma hakkına da sahiptir. Söz konusu haklardan yaşlı bireyler gibi kendi özel durumlarına uygun olarak yararlanmaktadırlar.

6. SONUÇ

Tüm dünyada görülmemiş hızla nüfusun yaşlanması ve kronik hastalıklardaki artışın engelli sayısını gün geçtikçe artırması, engelliliği, ahlaki ve insani sorumluluk gereği sosyal korumaların sağlanması ve sosyal uyumlarını güçlendirici politikaların hayata geçirilmesi noktasında uluslararası kuruluşların, devletlerin ve bilimsel çalışmaların gündemine taşınmıştır. Bu nedenle günümüzde engelliler geçmişte hiç olmadığı kadar özel olarak korunması gereken bir kesim olarak algılanmakta ve sahip oldukları haklar gerek uluslararası gerekse de ulusal düzenlemelerle güvence altına alınmaya çalışılmaktadır.

Öncülüğünü 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile BM'in yaptığı engellilerin korunmasına yönelik ilk uluslararası çalışmayı, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ve Dünya Tabipler Birliği gibi çok sayıda uluslararası kuruluş tarafından sosyal yaşam, sağlık, sosyal gü-

venlik, eğitim, istihdam, erişebilirlik, bakım, rehabilitasyon ve mali kolaylıklar konularında yapılan çalışmalar izlemiştir.

Türkiye’de engellilerin özel olarak korunmasına yönelik mevzuat incelendiğinde ise başta Anayasa olmak üzere birçok kanunda engellilere yönelik özel hükümlere yer verildiği görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu düzenlemelerden en önemlisi, doğrudan engellilerin korunmasına yönelik düzenlemeler ihtiva eden Engelliler Hakkındaki Kanun’dur. Doğrudan olmamakla birlikte Sosyal Hizmetler Kanunu’nda da özel olarak korunması gereken diğer kesimlerle birlikte engellilere yönelik hükümlere yer verildiği görülmektedir. Söz konusu bu iki temel düzenleme dışında Türk Medeni Kanunu, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, İş Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Belediye Kanunu ve Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu’nda da engellilere dönük özel düzenlemelere yer verilmiştir.

Uluslararası ve ulusal düzenlemelerde engelli hakları olarak sayılan her tür şiddet, istismar ve ayrımcılığa karşı korunma, çevresel mimari ve erişim, bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olma, eğitim ve kültür, sağlık, bakım ve rehabilitasyon, çalışma ve istihdam, ulaşım, engellilik durumlarına özgü özel araçlardan yararlanma, iletişim, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanma hakkı gibi haklar tüm sosyal ve ekonomik haklar gibi aslında bir insan hakkıdır. Engelliler temelini insan onurunun oluşturduğu bu haklara insan olmaları sebebiyle sahiptirler. Bu haklar aynı zamanda engellilerin gereksinimlerinin karşılanmasına yasal dayanak sağladığı için de önem arz etmektedir. Ancak bu haklardan özellikle engellilik durumlarına özgü özel araçlardan yararlanma, çevresel mimari ve erişim, bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olma, sağlık, bakım ve rehabilitasyon, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanma, sosyal güvenlik hakkına engelliler içinde buldukları koşullar nedeniyle çok daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Hiç kuşkusuz gereksinimleri bağlamında söz konusu haklar ön plana çıksa da engellilerin insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri noktasında tüm sosyal ve ekonomik haklara sahip olma bakımından pozitif ayrımcılık kapsamında değerlendirilmeleri gerektiği açıktır. Bu bağlamda engellilere yönelik tüm politika ve düzenlemelerin pozitif ayrımcılık kapsamında ve temelini insan onurundan alan insan haklarına dayalı hak temelli bir anlayışla geliştirilmesi ve uygulamaların da bu anlayışla yapılması gerekmektedir.

Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere çok dağınık olduğu görülen engellilere yönelik mevzuatın, sosyal politika ve sosyal hizmetlerdeki yeni kurumsal yapılanma bağlamında uygulama etkinliğinin artırılabilmesi için yeniden gözden geçirilmesi gerektiği açıktır. Bu husus dikkate alındığında, kanun koyucunun doğrudan engelli haklarını güvence altına alan yeknesak bir düzenleme yapması gerektiği önerisinde bulunmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- AÇSHBEYHGM (2018). Birleşmiş Milletler Sisteminde Engellilik. Web: <https://eyh.aile.gov.tr/uluslararasi-mevzuat> (Erişim Tarihi: 30.10.2018).
- Akçamete, A. G. (2009). Özel Eğitime Başlangıç (Ed. A. G. Akçamete). Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ile Özel Eğitim, Ankara: Kök Yayıncılık, 29-74.
- Altan, Ö. Z. (2004). Sosyal Politika Dersleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No. 1592.
- Altuntaş, B. ve Atasü Topcuoğlu (2014). Engelli Hakları, Bakım Güvencesi ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Çerçevesinde Evde Bakım Hizmeti, VI. Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu, Eskişehir, Web: <http://www.sosyalhaklar.net/2014/bildiriler/altuntas.pdf> (Erişim Tarihi: 18.10.2018).
- DSÖ (2001). İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması: ICF.
- DSÖ (2004). ICF-İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması (Çev. E. Kabakçı ve A. Göğüş). Web: http://whqlibdoc.who.int/publications/2001/9241545429_tur.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.201817).
- Engersiz Yaşama Derneği (EyDer) (2019). Sayılarla Dünya'da ve Türkiye'de Engellilik, Web: <https://ey-der.com/ana-sayfa/turkiye-ve-dunyada-engelliler/> (Erişim Tarihi: 13.06.2019).
- Eripek, S. (2008). Okulöncesi Dönemde Özel Eğitim. Özel Eğitim (Ed. S. Eripek), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1-19.
- ESCAP (2012). Asya-Pasifik Bölgesinde Engelli Bireyler için Hakların Gerçeğe Dönüştürülmesine Yönelik Incheon Stratejisi. Web: <https://eyh.aile.gov.tr/uploads/pages/uluslararasi-mevzuat/turkce.pdf> (Erişim Tarihi: 30.10.2018).
- Eşit Haklar İçin İzleme Derneği (EŞHİD) (2011). Türkiye'de Engellilere Yönelik Ayrımcılık ve Hak İhlalleri 2011 İzleme Raporu. Yayın No: 2, Ankara: EŞHİD Yayınları.
- Evren, Ç. C. (2018). Hukukta Yaşlı ve Yaşlılara Sunulan Sosyal Hizmetlerin İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22 (2): 137-183. [http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/22_2_5.pdf]. (Erişim: 24 Mart 2019).
- Karataş, K. (2002). Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları: Bir Sosyal Politika Yaklaşımı. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 2 (2): 43-45.
- Karataş, Z. (2011). Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral ve Manevi Değerlerinin Başaçıkmadaki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Rize: Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Web: http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2013/03/312309_tez.pdf (Erişim Tarihi: 04.01.2013).
- Kavaklı, U. ve Özkara, E. (2012). Kişisel, Sosyal ve İş Hayatında Özürlü Bireylere Tanınan Haklar ve Özürlü Olguların Medikolegal Değerlendirmesi, DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 26 (1): 65-74, Web: http://www.deu.edu.tr/UploadedFiles/Birimler/20368/09_u%C4%99Fur%20kavakl%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2013).

- Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP) (2011). Engelli Bireylerde Toplumsal Uyum. Aile ve Tüketici Hizmetleri. Web: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Engelli%20Bireylerde%20Toplumsal%20Uyum.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2018).
- Özdemir, Ü. ve Taşçı, S. (2013). Kronik Hastalıklarda Psikososyal Sorunlar ve Bakım. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1 (1): 57-72.
- Özen, A. (2012). Özel Gereksinimli Bireyler. Özel Gereksinimli Bireyler ve Bakım Hizmetleri (Ed. E. Tekin İftar). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Ya. No: 2530, Açıköğretim Fakültesi Ya. No: 1501.
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) (2004). Türkiye Özürlüler Araştırması. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını.
- Sağlık Bakanlığı (2014). Bali Bildirgesi, Hasta Hakları. Web: <http://sbu.saglik.gov.tr/hastahaklari/bali.htm> (Erişim Tarihi: 22.03.2014).
- Sayar, Ö., Özbulut, M. ve Küçükkaraca, N. (2008). Özürlülerle Toplumsal Bütünleşme Bir Adım. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.
- Ulucan D. (2014). Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15 (özel): 369-383.
- Uşan, M. F. (1999). İş Hukukunda Sakat İstihdamı. Ankara: Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası.
- Yıldırım, T. (2017). Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23 (2): 13-28, [<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/456806>]. (Erişim: 08 Kasım 2018).
- 5825 Sayılı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (R.G., T. 14.07.2009, S. 27288).
- 5378 Sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (R.G., T. 07.07.2005, S. 25868).
- 2709 Sayılı T. C. Anayasası (R.G., T. 09.11.1982, S. 17863 (Mükerrer).
- 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu (R.G., T. 27.05.1983, S. 18059).
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (R.G., T. 16.06.2006, S. 26200).
- 4857 Sayılı İş Kanunu (R.G., T. 10.06.2003, S. 25134).
- 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (R.G., T. 23.07.1965, S. 12056).
- 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu (R.G., T. 08.12.2001, S. 24607).
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu (R.G., T. 13.07.2005, S. 25874).
- 3359 Sayılı Sağlık Hizmetleri Kanunu (R.G., T. 15.05.1987, S. 19461).
- Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği (R.G., T. 16.08.2006, S. 26261).

- 5378 Sayılı Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (R.G., T. 07.07.2005, S. 25868).
- 6462 Sayılı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde (KHK) Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (R.G., T. 03.05.2013, S. 28636).
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnameler'de Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (R.G., T. 10.02.2014, S. 28918).
- 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu (R.G., T. 15.05.1987, S. 19461).
- MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (R.G., T. 07.07.2018, S. 30471).
- Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Resmi Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği (R.G., T. 30.06.2007, S. 26244).
- Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliğinin (R.G., T. 04.11.2016, S. 29878).
- 2010 tarihli 27697 sayılı Engellilerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik (R.G., T. 03.09.2010, S. 27691).
- Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği (R.G., T. 16.08.2006, S. 26261).
- Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakımı Sağlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmelik (R.G., T. 31.01.2015, S. 29253).
- Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkındaki Yönetmelik (R.G., T. 10.03.2005, S. 25751).
- Hasta Hakları Yönetmeliği (R.G., T. 01.08.1998, S. 23420).